

Recenzii

Jean Cuisenier, *Tradiția populară*. Traducere de Nora Rebreanu Sava, Cluj – Napoca, Casa Cărții de Știință, 2005, 112 p.

Personalitate marcantă a etnologiei europene contemporane, Jean Cuisenier a străbătut un traseu științific impresionant, ilustrând „împletirea în aceeași persoană a multiplelor competențe, funcții și roluri: cel de cercetător, de administrator [...], de antreprenor științific, de savant lucid și atașat uzajului public al cunoștințelor sociale.” (Pierre Bidart, Martine Segalen, *Ethnologie française*, 2007).

Autor al unor importante lucrări de sinteză: *Ethnologie de l'Europe*, (1986 - prima ediție, 1993 - ediția a doua, Paris, PUF, tradusă în japoneză, italiană, bulgară, sârbă, spaniolă, ucraineană și română) sau *Ethnologie de la France* (în colaborare cu Martine Segalen, 1986 - prima ediție, 1993 - ediția a doua, Paris, PUF, lucrare tradusă în japoneză și ucraineană), precum și al unor ample cercetări monografice: *L'Art populaire en France* (1975 - prima ediție, Friburg, Office du Livre, 1987 - ediția a doua, Paris, Eds Arthaud), *Economie et Parenté, leurs affinités de structure dans le domaine turc et dans le domaine arabe* (1975, Paris, La Haye, Mouton), *Récits et contes populaires de Normandie, Le Bocage Normand* (1979, Paris, Gallimard), *L'architecture rurale française: Nord Pas-de Calais* (în colaborare cu H. Raulin și F. Calame, 1989, Paris- Lyon, La Manufacture), *La maison rustique: logique sociale et composition architecturale* (1991, Paris, PUF), Jean Cuisenier este cunoscut la noi mai ales ca „românist”. El este unul dintre etnologii occidentali care au realizat temeinice și repetate investigații de teren în România în ultimele decenii ale secolului XX. Cercetările desfășurate de-a lungul a treizeci de ani în spațiul cultural românesc s-au materializat în două cărți monumentale: *Le feu vivant. La parenté et ses rituels dans les Carpathes* (Paris, PUF, 1994) și *Mémoire des Carpathes. La Roumanie millénaire: un regard intérieur* (Paris, Plon, 2000, volum tradus în românește la editura clujeană Echinoc în 2002).

Tradiția populară reprezintă un sintetic manual de etnologie, util atât specialiștilor,

cât și celor ce doresc să se inițieze în domeniul științelor sociale (etnologie, sociologie, antropologia mentalităților etc.). Traducerea românească urmează varianta originală, franțuzească a textului (publicată în 1995, cu titlul *La tradition populaire*, Paris, Presses Universitaires de France, în foarte populara colecție *Que sais-je?*). În 1999, volumul a fost tradus și în limba italiană, cu titlul *Manuale di tradizioni popolari* (Roma, Meltemi).

Asemenea oricărui manual și acesta dorește să acopere un domeniu tematic amplu, recomandă definiții de lucru, comentează concepte, propune clasificări și le argumentează validitatea. Dintre conceptele majore luate în discuție amintesc: tradiție, cultură populară, organizare socială, literatură orală, rit, familie. Ca orice manual bun, și concentrează atenția în sensul sistematizării materialului etnografic. Încă de la primele pagini se pot observa două trăsături individualizatoare: erudiția și dimensiunea comparativă. Spre deosebire de tratatele de etnografie clasice, care descriu cultura unei arii strict delimitate (de tipul zonă etnografică sau etnie), acesta impresionează prin bogăția, varietatea și diversitatea exemplelor alese: din Franța, Ungaria, Finlanda, România, Bulgaria, Grecia etc., care alcătuiesc, de fapt, un manual de **etnologie europeană**.

Textul propune o perspectivă dinamică asupra conceptului de tradiție, privit în diacronie, analiza tradițiilor populare europene acoperind inclusiv epoca modernă și contemporană: „Grupuri de manifestanți agitând pancarte și scandând lozinci pe bulevardele unui mare oraș, Bruxelles sau Copenhaga. Suporteri ai unei echipe de fotbal, arborând culorile ei pe haine, scoțând în cor strigăte de încurajare. Miri împodobind cu flori statuia lui Lenin, după semnarea certificatului de căsătorie, la Talin sau Kiev, în Uniunea Sovietică. Iată practici ale societății contemporane care, [...] incontestabil, țin de tradiția populară” (p. 5). Autorul evaluează, cu luciditate, în ce măsură tradițiile „sunt controlate ori manipulate de mijloacele de comunicare în masă, în ce măsură ele sunt reluate, reînviolate și revitalizate ori, dimpotrivă, depreciate, abandonate și respinse prin forțele pieței și prin puterea orașului” (p. 6).

Lucrarea e structurată pe șase capitole mari, precedate de o *Introducere* și urmate de o *Concluzie*. Primul capitol, *Noțiunea și istoricul ei*, explicitează conceptul de „tradiție” (și complementar, pe cel de „superstiție”), situându-l în istoria culturii care l-a elaborat inițial: cultura occidentală. Apoi, savantul caracterizează faptele tradiției populare conform marilor tipuri de societate, prin raportare mai ales la scris, vorbind despre relațiile dintre tradiția populară și scriere (capitolul II: *Tradiție populară și scriere*). În continuare, etnologul analizează *Practicile exprimării* (capitolul III), referindu-se la diverse forme de exprimare: orală (epopeea, basmul popular), muzicală,

vocală, coregrafică, vestimentară. Capitolul IV, *Tradiții populare și forme rituale*, ia în discuție vrăjitoria, riturile de trecere și riturile calendaristice. Riturile care însoțesc viața omului "*din leagăn până în mormânt*" sunt bogat ilustrate prin exemple din cultura folclorică românească: "Gradul suprem de rafinament la care a ajuns această tradiție în ceea ce privește sistematizarea riturilor maritale este probabil ceremonialul «nunții mortului» în Carpați, care se săvârșește în cazul unui tânăr aflat la vârsta căsătoriei, mort nenunțat. Acolo, deținătorii autorizați ai tradiției populare originale oficiază, conjugând într-un firav echilibru, rituri de separare și rituri de agregare, pentru a combina într-o ceremonie unică și dramatică nunta imaginară a tânărului cu logodnica sa, realizând în chip simbolic separarea sa de lumea viilor și agregarea în cea a morților. Conform tradițiilor populare, rareori moartea e înțeleasă ca un sfârșit și mai adesea ca o trecere. Aceasta este semnificația pe care i-o dă ritualul religios al funeraliilor, perfect ilustrat de schema *Riturilor de trecere* a lui Van Gennep. [...] În țările de tradiție creștină ortodoxă, ritualul religios se îngrijește mult mai mult de procesul trecerii de la viață la moarte, prin faptul că oferă forme pentru a asigura nu numai secvența centrală a ritului liminal printr-un serviciu bisericesc, ci și secvențele de separare și cele de agregare. Într-adevăr, preotul oficiază o primă slujbă la casa defunctului, care marchează separarea. Și, în general, el ia parte la masa funebră care adună viii după înmormântare, consacrand separarea celui plecat de cei rămași în viață și integrarea fiecăruia în lumea căreia îi aparține. Dar această slujbă în casa mortului și această participare finală la prânzul funerar reprezintă foarte puțin față de numeroasele obligații pe care tradiția populară le impune părinților defunctului și celor din jurul său. Acolo se păstrează, nu fără variații locale și unele transformări apărute de-a lungul timpului, obiceiuri precum înzestrarea mortului cu obiecte simbolice, care să-l ajute în călătoria de dincolo de mormânt și în înfruntarea pericolelor, sau priveghiuri cu jocuri funebre și bocete jelite, strigate ori cântate. Acolo se păstrează texte de o vechime imemorială, cum e *Cântecul Zorilor*, în care se găsesc concentrate marile mituri referitoare la călătoria sufletului în lumea de dincolo. Încât ne putem întreba: ce e mai demn de admirat: transmiterea de-a lungul timpului a miturilor în contextul lor ritual original, sau adecvarea acestor texte la o cerință socială care se reînnoiește, totuși, din generație în generație?"

Capitolul următor vorbește despre culegerea și codificarea informațiilor privitoare la tradiții (*Datini, obiceiuri, cunoștințe: culegere și codificare*). Comentarea exemplilor îi permite autorului saltul spre generalizare, spre conturarea tipurilor de tradiție populară și spre explicarea mecanismelor generale de transmitere a acestora, precum și spre configurarea mecanismelor care îi înnoiesc tipurile.

În fine, capitolul *Tradiție populară și practică socială comună* se referă la „folclorizare și fabricarea patrimoniilor culturale naționale”, la tradiția populară — oscilând între folclorizare și inovare — în timpul regimului comunist. Paginile finale sunt cele mai incitante, întrucât fenomenele de folclorism și folclorizare au fost relativ puțin analizate în bibliografia etnologică românească. Prin *folclorizare*, Cuisenier înțelege „transpunerea tradiției populare originale prin unul dintre următoarele trei mijloace: reproducerea actelor prescrise prin cutumă în afara contextului local original; imitarea motivelor proprii culturii populare și incorporarea lor prin joc sau modă în cultura altei clase sociale; crearea tuturor elementelor unui folclor în afara oricărei tradiții cunoscute” (p. 91). Prin exemplificări din cultura română, bulgară și maghiară, autorul arată că în comunism „trebuia creată o cultură de masă și în acest sens trebuia mobilizată tradiția populară, de fapt vechea cultură Țărănească. Dar nu se puteau reține toate trăsăturile acestei culturi, întrucât concomitent se încerca eradicarea bazelor ei; prin colectivizarea pământurilor și prin crearea de combinate agroindustriale, iar în România chiar prin tentativa de a ‘sistematiza’ teritoriul. Din tradiția populară nu erau reținute decât aspectele care o făceau atractivă, trăsăturile care erau uor de apreciat de orice public și capabile să-i distreze pe membrii unei societăți în curs de urbanizare și de industrializare, dintre care mulți rămăseseră aproape de originea lor Țărănească. Interpretarea cântecelor și dansurilor populare a devenit o distracție consacrată, un spectacol oferit în mod regulat, în cadrul oricărui miting politic. Astfel, începând din 1952 în Ungaria se puteau număra peste 3000 de grupuri de dansuri organizate în uzine și birouri; o adevărată meserie se lansa: cea de profesionist al tradiției populare transformate în spectacol” (p. 95).

Lucrarea ridică interogații asupra unor teme de mare actualitate în etnologie, precum: manipularea cu scop ideologic a tradiției, măsura în care tradițiile populare (sau practicile sociale comune) exprimă identități culturale amenințate de schimbările sau de mutațiile societății. O astfel de carte ar trebui să figureze în bibliografia oricărui etnolog.

Eleonora Sava